

ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΣΤΟ 19ο ΑΙΩΝΑ

— *Το ελληνικό παράδειγμα*

Από τις αρχές του 19ου αιώνα μέχρι την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, στα ευρωπαϊκά κράτη και τις ΗΠΑ τα νομίσματα ήταν συνδεδεμένα με την αξία των πολύτιμων μετάλλων. Η περιφερειακή ελληνική οικονομία, μέλος της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης, από ποια θέση βρέθηκε να ατενίζει τη β΄ φάση της Βιομηχανικής Επανάστασης που απογειώνεται στις οικονομικά εύρωστες χώρες της Ευρώπης;

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΠΡΕΓΙΑΝΝΗ

Κύρια Ερευνήτρια Ακαδημίας Αθηνών

Νομισματικά συστήματα στην Ευρώπη του 19ου αιώνα*

Κατά το 19ο αιώνα, η νομισματική κατάσταση στην Ευρώπη διέφερε από τη σημερινή στο βαθμό που τα νομίσματα ήταν συνδεδεμένα με την αξία των πολύτιμων μετάλλων, ενώ υπήρχαν διακρατικές νομισματικές ζώνες. Έτσι, από τις αρχές του 19ου αιώνα μέχρι την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914), τα νομισματικά συστήματα των ευρωπαϊκών κρατών και των ΗΠΑ βασιζόνταν είτε στον κανόνα χρυσού είτε στο διμεταλλισμό. Τούτο σημαίνει ότι, στον κανόνα χρυσού, η εκάστοτε κύρια νομισματική μονάδα βασιζόταν στη νομοθετικά καθορισμένη σταθερή ισοτιμία της με τον χρυσό. Στο διμεταλλισμό, η αργυρή κύρια νομισματική μονάδα και τα χρυσά πολλαπλάσιά της βασιζόνταν στη σταθερή σχέση της τιμής (ratio) των δύο πολύτιμων μετάλλων, του χρυσού και του αργύρου. Η εφαρμογή τόσο του κανόνα

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

μέσα 19ου
έως
αρχές 20ού αι.

01

Χάλκινο νόμισμα του
Γεωργίου Α΄, 1869. ©
Τράπεζα της Ελλάδος,
Νομισματική Συλλογή, αρ.
ευρ. BG-ThB389.

χρυσού όσο και του διμεταλλισμού είχε ως απαραίτητη προϋπόθεση την ελεύθερη μετατρεψιμότητα των τραπεζογραμμάτων σε αργυρά ή χρυσά νομίσματα.

Το νόμισμα είναι μεταλλικό χρήμα που εκδίδεται από το Κράτος με νομοθετικώς τυποποιημένα χαρακτηριστικά. Στο διμεταλλισμό, όπως και στον κανόνα χρυσού, καθορίζεται η πραγματική περιεκτικότητα του νομίσματος σε πολύτιμο μέταλλο. Στο πλαίσιο και των δύο αυτών συστημάτων, πραγματοποιούνται χάλκινες κοπές νομισμάτων μικρής ονομαστικής αξίας, τα οποία προορίζονται για την εξυπηρέτηση των μικροσυναλλαγών. Στο διμεταλλικό νομισματικό σύστημα, που ίσχυσε σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες έως τα τέλη του 19ου αιώνα, η κύρια νομισματική μονάδα ήταν το αργυρό νόμισμα των 5 φράγκων, ενώ κόβονταν και χρυσά πολλαπλάσια. Κοπές αργυρών νομισμάτων μικρότερης ονομαστικής αξίας και χάλκινες κοπές συνιστούσαν το συμπληρωματικό νόμισμα: τα αργυρά νομίσματα είχαν μειωμένη περιεκτικότητα σε άργυρο (835‰, αντί για 900‰ που ίσχυε για την κύρια νομισματική μονάδα) και, όπως και τα χάλκινα, προορίζονταν για την εξυπηρέτηση των καθημερινών συναλλαγών, με ποσοτικούς περιορισμούς όσον αφορά την αποδοχή τους κατά τη διενέργεια πληρωμών.

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη συνακόλουθη οικονομική ύφεση, έγιναν προσπάθειες ώστε τα νομισματικά συστήματα των ευρωπαϊκών χωρών να παραμείνουν συνδεδεμένα με τον χρυσό, έστω και έμμεσα. Με το σύστημα του κανόνα συναλλάγματος-χρυσού (Gold-Exchange Standard) τα εθνικά νομίσματα συνδέθηκαν με εξωτερικό συνάλλαγμα μετατρέψιμο σε χρυσό με βάση μια σταθερή ισοτιμία. Ως νομίσματα διεθνών αποθεματικών λειτούργησαν η βρετανική στερλίνα (έως το 1931) και το δολάριο των ΗΠΑ. Οι προσπάθειες των ευρωπαϊκών κρατών για νομισματική κανονικότητα υπονομεύτηκαν και τελικά ακυρώθηκαν από τη διεθνή κρίση του 1929.

Η οικονομική ασυμμετρία στο πλαίσιο των νομισματικών ζωνών

Από την ίδια τη λειτουργία των νομισματικών συστημάτων, όπως αυτή σχηματικά παρουσιάστηκε παραπάνω, προκύπτει ότι μια περιφερειακή οικονομία, όπως ήταν η ελληνική των τελών του 19ου αιώνα, δεν μπορεί να εξεταστεί μόνο υπό το πρίσμα των τοπικών οικονομικών φαινομένων αλλά πρέπει να ενταχθεί στο ευρύτερο οικονομικό πλαίσιο. Υπό αυτή την οπτική θα πρέπει να ληφθούν υπόψη για την ανάλυση της ελληνικής περίπτωσης δύο παράγοντες: αφενός, στα τέλη του 19ου αιώνα μοιάζει να βρίσκεται στο απόγειό της για τις μεγάλες ευρωπαϊκές οικονομίες η Βιομηχανική Επανάσταση –και μάλιστα η δεύτερη φάση της–, με κύρια χαρακτηριστικά την ενσωμάτωση του γεωργικού τομέα στις ισχυρές δυτικοευρωπαϊκές εθνικές αγορές, την ανάπτυξη των μεταφορών, τη διεθνοποίηση της κυκλοφορίας του κεφαλαίου, την επενδυτική και επιχειρηματική δραστηριότητα, που πλέον στοχεύει στην εξάπλωσή της στο εξωτερικό, και φυσικά τη δημιουργία διεθνών χρηματοπιστωτικών κέντρων. Σημείο ισορροπίας του οικονομικού φιλελευθερισμού στάθηκε ο χρυσός κανόνας, με στόχο να εγγυηθεί τη νομισματική σταθερότητα και την ελευθερία κίνησης των κεφαλαίων.

Ένας δεύτερος παράγοντας που πρέπει να λάβουμε υπόψη είναι η συμμετοχή της χώρας σε έναν υπερεθνικό νομισματικό θεσμό, τη Λατινική Νομισματική Ένωση (ΛΝΕ). Η ελληνική συμμετοχή –ως σημάδι ενσωμάτωσης της Ελλάδας στους μηχανισμούς μιας ευρύτερης αγοράς– δεν μπορεί άλλωστε να απομονωθεί από τη διαδικασία που τελικά οδήγησε στην πτώχευση του 1893, καθώς μέρος του προϊόντος των εξωτερικών δανείων που σύναψε η χώρα από το 1878 και μετά προοριζόταν για τη διατήρηση της νομισματικής σταθερότητας και της ελεύθερης μετατρεψιμότητας των τραπεζογραμμάτων σε μεταλλικό νόμισμα.

Η ίδρυση της ΛΝΕ το 1865 έγινε με πρωτοβουλία της Γαλλίας και του Ναπολέοντα Γ΄ με βάση το γαλλικό διμεταλλικό σύστημα, τη διατήρηση δηλαδή σταθερής ισοτιμίας μεταξύ χρυσού και αργύρου. Ως πολιτική πρωτοβουλία της Γαλλίας εξέφρασε την πρόθεση για οικονομική πρωτοκαθεδρία της χώρας, μέσω και της

02

02

Χρυσό πενήνταδραχμο του Γεωργίου Α΄, 1876. © Τράπεζα της Ελλάδος, Νομισματική Συλλογή, αρ. ευρ. BG-ThB328.

03

Αργυρό πενήνταδραχμο του Γεωργίου Α΄, 1875. © Τράπεζα της Ελλάδος, Νομισματική Συλλογή, αρ. ευρ. BG-ThB340.

γαλλικής οικονομικής και πολιτικής επιρροής σε χώρες της Μεσογείου. Στη ΛΝΕ μετείχαν, εκτός από την Ελλάδα (από το 1867), η Ιταλία, το Βέλγιο, η Ελβετία, ενώ το σύστημά της ακολούθησαν το Βατικανό, η Ισπανία και άλλες χώρες. Δεν υιοθετήθηκε κοινό νόμισμα, αλλά τα εθνικά νομίσματα, διατηρώντας την ονομασία τους, ήταν ισοτίμα με το γαλλικό φράγκο, ενώ η κύρια νομισματική μονάδα ήταν το αργυρό νόμισμα των 5 φράγκων. Η κρίση της τιμής του αργύρου στα τέλη της δεκαετίας του 1870, ως αποτέλεσμα της ανακάλυψης νέων κοιτασμάτων στην Καλιφόρνια αλλά και της αποχρηματοποίησης των αργυρών νομισμάτων μετά τη γερμανική ενοποίηση, είχε ως συνέπεια τη διατάραξη του διμεταλλικού νομισματικού συστήματος, καθώς στο πλαίσιο της ΛΝΕ η ονομαστική αξία των νομισμάτων ήταν θεσμικά εγγυημένη και υπερέβαινε έτσι την εσωτερική αξία του περιεχόμενου αργύρου. Έγινε προσπάθεια να περιοριστούν οι συνέπειες στη λειτουργία του νομισματικού συστήματος μέσω των μερικών στην αρχή, καθολικών αργότερα απαγορεύσεων κοπής αργυρού νομίσματος των πέντε φράγκων που συνιστούσε την κύρια νομισματική μονάδα της ΛΝΕ. Παράλληλα, οι ανταγωνισμοί των κρατών και ο αρχόμενος οικονομικός εθνικισμός επηρέασαν τη λειτουργία ενός νομισματικού συστήματος βασισμένου στην ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων και κεφαλαίων. Αν και τυπικά η ΛΝΕ διαλύθηκε το 1928, στην πραγματικότητα είχε αδρανήσει πριν από το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Στην Ελλάδα, το νέο νομισματικό σύστημα εισήχθη νομοθετικά το 1867, όμως με συνεχή διατάγματα η εφαρμογή του ανεστάλη ως το 1882. Άρα, στη χώρα η πλήρης εισαγωγή του νομισματικού συστήματος της ΛΝΕ έγινε όταν ήδη ο διμεταλλισμός είχε αρχίσει να αποσταθεροποιείται σοβαρά και να χάνει έδαφος σε σχέση με τον χρυσό κανόνα. Παρά την αργοπορημένη εφαρμογή του, πρέπει να σημειωθεί ότι ήδη από την ψήφιση του νόμου ΣΔ΄ το 1867 άρχισαν να κόβονται νεοελληνικά νομίσματα, όλα σε γαλλικά νομισματοκοπεία και με την Εθνική Τράπεζα Ελλάδος (ΕΤΕ) ως εντολοδόχο του ελληνικού κράτους, σύμφωνα με το διμεταλλικό νομισματικό σύστημα που ο νόμος αυτός εισήγαγε. Έτσι, όπως το προσδιορίζει και σχετική γνωμοδοτική έκθεση προερχόμενη από την ΕΤΕ, το νομισματικό σύστημα της ΛΝΕ βρισκόταν σε ισχύ από την πρώτη αυτή χρονολογία, καθώς τα ελληνικά νομίσματα των δεκαετιών '60 και '70 ήταν σύμφωνα με τις προδιαγραφές του.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1880 και μετά, το γενικό πλαίσιο απαγορεύσεων κοπής κύριων αργυρών νομισμάτων, συνέπεια και της πτώχευσης της Ιταλίας, αλλά και οι ταμειακές δυσχέρειες του ίδιου του ελληνικού κράτους οδήγησαν στη διενέργεια κοπών μόνο συμπληρωματικού νομίσματος, ως επί το πλείστον χάλκινων και χαλκονικέλινων. Πιο σημαντικό, όσον αφορά τις δημοσιονομικές επιπτώσεις, είναι το γεγονός ότι αν και η ισοτιμία της δραχμής είχε τυπικά διατηρηθεί, στην πραγματικότητα η υποτίμηση του ελληνικού νομίσματος σε σχέση με το γαλλικό είχε αρχίσει ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1880. Δέκα χρόνια μετά η δραχμή είχε χάσει 40% της αξίας της και επομένως η εντός της ΛΝΕ ισοτιμία είχε de facto αναιρεθεί.

Φυσικά, οι ελληνικοί νομισματικοί μηχανισμοί αντιστακτούν –εκτός από τις εσωτερικές δημοσιονομικές κρίσεις– τις ευρωπαϊκές νομισματικές διακυμάνσεις της περιόδου. Είναι προφανές ότι κανένα νομισματικό σύστημα δεν υφίσταται εκτός ενός διεθνούς οικονομικού πλαισίου. Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, η ανάπτυξη των μηχανισμών της αγοράς και το συνεπαγόμενο αίτημα για νομισματική σταθερότητα οδήγησαν στη δημιουργία και θεσμική κατοχύρωση νομισματικών ζωνών, χωρίς φυσικά η διαδικασία αυτή κατά την πρώτη περίοδο της παγκοσμιοποίησης να μπορεί να συγκριθεί με τα σημερινά εκλεπτυσμένα εργαλεία άσκησης νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής. Το ελληνικό παράδειγμα του νομισματικού συστήματος κατά το 19ο αιώνα, και ειδικά η μεταρρύθμισή του το 1867, είναι ενδεικτικό για την προεξόφληση αυτής της πολιτικής από τις λιγότερο αναπτυγμένες οικονομικά χώρες.

03

* Το κείμενο αποτελεί απόδοση κάποιων από τους θεματικούς άξονες της μελέτης της Κ. Μπρέγιαννη, Νεοελληνικό Νόμισμα. Κράτος και Ιδεολογία από την Ελληνική Επανάσταση στον Μεσοπόλεμο, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2011. Για τη βιβλιογραφία και την αρχειακή τεκμηρίωση σχετικά με τα ζητήματα που δίνονται εδώ, παραπέμπουμε τον ενδιαφερόμενο αναγνώστη στη συγκεκριμένη μελέτη.